

**LEYLÂ HANIM'IN HAYATI VE DİVANI'NDA SEVGİLİYE
YAPILAN UMÛMÎ HİTAPLAR**

Gülcan ABBASOĞULLARI*

Özet

XIX. yüzyıl divân şairlerinden Leylâ Hanım, hemen hemen her nazım şekliyle şiirler kaleme almış bir şairdir. Divan şiirinin gerilemeye yüz tuttuğu bir dönemde onun müstakil bir divan husule getirmesi azımsanamayacak bir durumdur. Bu çalışmamızda şairin hayatı hakkında malumatlara yer vermeye ve divanında sevgiliye yaptığı umûmî hitapları tahlil etmeye çalıştık. Şairin divânında beşerî aşk ve bunun getirdiği kavramlar pek çoktur. Malumdur ki hakîkî aşka ulaşmada mecâzî aşk, bir ayna kabilindedir. Amacımız şairin sevgili için kullandığı hitapların onun duygu dünyasında nasıl yer bulduğunu ifade etmeye çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Leyla Hanım, Sevgiliye Umûmi Hitaplar.

Abstract

**Leyla Hanım's Life and in Her Divan Made Public Greetings for
Darling**

Leyla Hanım who is from the divan poets of the nineteenth century, she nearly wrote poems with all form of the poem. It musn't seem to be a small work that she wrote her book named divan in the period of the divan poem was collapsing down. We tried to analyze the contributions that information about the poet's life and she made to Divan Poem and the words that she used when calling to her darling. In the poets divan book she used many concepts to tell the love of the human being and there are also many similar concepts. It is known that allegoric love is a mirror to reach the real love. Our aim is to mention how the calling words took place in her feeling world.

Key Words: Divan Poem, Leyla Hanım, General Calling Words to Darling.

GİRİŞ

I. LEYLÂ HANIM'IN HAYATI

Leylâ Hanım, XIX. yüzyıl kadın divan şairidir. Leylâ Hanım'ın babası, divanında belirttiği¹ ve kaynakların ittifakla kaydettiği üzere² Moralzâde Hâmid Efendi'dir. Hâmid Efendi, müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuş olup 1240/1825'te vefat etmiştir.³ Annesi Keçecizâde İzzet Mollâ'nın (1785/1829) ablası olan Hatice Hanım'dır.⁴ Leylâ Hanım'ın doğum tarihi bilinmemektedir. İstanbul'da yetişmiş olan Leylâ Hanım, ailece Mevlevîlik yolunu benimsemiş ve dayısı Keçecizâde İzzet Mollâ'yı üstadı olarak nitelemiştir.⁵ Şair, şiirlerinde babası, annesi ve dayısı dışında ailesinden öz kardeşi *Hâlid*⁶, süt kardeşleri *Emine Hanım* ve *Arif Bey* ile Mora cenginde şehit olan *Ahmed Efendi* adındaki süt amcasından söz etmektedir.⁷ Birtakım kaynaklarda Leylâ Hanım'ın Hâlid adındaki kardeşinden başka divanında adlarına rastlamadığımız Nûrullah ve Atâullah adlarında iki kardeşi daha olduğundan söz edilmektedir.⁸ Leylâ Hanım'ın, divanında bir kahvehane yapımına dahi tarih düşürdüğü göz önünde bulundurulacak olursa eserinde bu iki öz kardeşinden bahsetmemesi dikkat çekicidir. Zira Leylâ Hanım hayatta iken kardeşlerinden Atâullah (1260/1844) Selanik mollası, Nûrullah (1263/1847) ise Sofya mollası olmuştur. Fakat şair, divanında bunlardan hiç bahsetmemiştir. Bu noktadan

* Arş.Gör. Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı(gulcan-019@hotmail.com)

¹ Mehmet Arslan, *Leylâ Hanım Divanı*, Kitabevi, İstanbul 2003, s. 22, 165, 167.

² Fatîm Dâvud, *Tezkire-i Fatîm (Hâtimetü'l-Eş'âr)* (haz. Ömer Çiftçi), Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 366; Mehmed Zihni, *Meşâhîrî'n-nisâ* (sad. Bedreddin Çetiner), İstanbul, ts., II, 193; Ahmed Muhtar (Hacı Beg-zâde), *Şâir Hanımlarımız*, İstanbul 1311, s. 52-53; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, İstanbul 1316, VI, 4060; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, II, 406; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî* (haz. Nuri Akbayar), I-II, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, II, 599; Mehmed Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, I-II, Ankara 2001, II, 895.

³ Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, II, 599.

⁴ Arslan, *a.g.e.*, s. 22.

⁵ *Büyük Türk Klasikleri*, I-XIV, Ötüken-Söğüt, İstanbul 1988, VIII, 141.

⁶ Bkz. *Terkib-i Bend (TRKB.)* 5.

⁷ Arslan, *a.g.e.*, s 23.

⁸ Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, I, 336; IV, 1277.

hareketle şairin adı geçen kardeşleriyle arasında husumet olduğu düşünülebilir. Öyle ki şairin kardeşi Hâlid'in vefatı için yazdığı mersiyede Moravîzâde namının cihandan bittiğini ifade etmiştir.⁹

Leylâ Hanım, kimi zaman babası hürmetine¹⁰ kimi zaman önceden aldığı yardımları zikrederek Padişah II. Mahmud ve kız kardeşi Esmâ Sultan'a atfen yazdığı şiirlerinde, yaşadığı sıkıntıları dile getirerek yardım talebinde bulunmuştur.¹¹ Gördüğü yardımlara mukabil olarak da teşekkür etmeyi ihmal etmemiştir.¹² Leylâ Hanım, evlenmiş fakat kısa bir süre sonra boşanmıştır. Hatta bazı rivayetlere göre, gençken kaba bir adamla evlendirilen Leylâ Hanım, kocasının daha ilk gece ve ilk iş olarak kolundaki nohud yakısını¹³ temizlemesi emri üzerine gelin odasından fırlamış ve bir daha bu adamın yüzünü görmemiştir. Leylâ Hanım şair ruhluluğuyla bu tavra tahammül edememiştir. İnce ruhlu, duygularını şiirlerinde açıkça dile getiren, divan şairi kadınlarımızdan olan Leylâ Hanım, zeki ve hazırcevap bir kadındır. Yaşadığı ve içinden geçen duyguları şiirinde yansıtmıştır.¹⁴ *Sicill-i Osmânî*'de, şiirleri güzel olduğu için bülbüle benzetilen Leylâ Hanım 1264/1847 yılında İstanbul'da ölmüş ve Mevlevî olduğu için Galata Mevlevîhanesi'nin bahçesine defnedilmiştir.¹⁵ Leylâ Hanım'ın Galata Mevlevîhanesi'nde el yazma eserleri mevcuttur.¹⁶

Leylâ Hanım, şiirlerine farklı bir şekil katmayarak şiirini uslubuyla zenginleştirmiştir. 19 farklı nazım şekline yer vermiştir. Leylâ Hanım'ın divanında 6 kaside, 3 Murabba, 5 Muhammes, 13 Tahmis, 2 Müseddes, 3 Tesdis, 1 Tesbî', 1 Müsemmen, 2 Tesmin, 8 Terkîb-i bend, 1 Tercî-i bend,

⁹ TRKB.5/22.

¹⁰ Bkz. Kaside (K.) 6/16.

¹¹ Bkz. Terci-i Bend (TRCB.) 1/5,8.

¹² *Büyük Türk Klasikleri*, a.g.e., s. 141.

¹³ Ağrı ve sızılarının giderilmesi, sert çıban ve yaraların tedavisinde yapılırdı. Önce sorunlu olan bölge ısıtılır ve nohut yakısı konur. Yakı, bölgeyi tahriş eder, yara açar ve orayı tedavi eder.

¹⁴ Banarlı, a.g.e., s. 840.

¹⁵ *Büyük Türk Klasikleri*, s. 141.

¹⁶ <http://muze.semazen.net/content.php?id=00075>, erişim tarihi: Haziran 2013.

55 Tarih, 122 Gazel, 5 Müstezâd, 21 Şarkı, 5 Lugâz, 23 Rubâi, 7 Kıt'a ve 4 Müfredi mevcuttur.

Leylâ Hanım, II. Mahmud, I. Abdülmecid zamanlarında yaşamış, I. Abdülhamid'in kızlarına, II. Mahmud'un kız kardeşleri, kızları ve şehzadeler Abdülmecid ve Abdülaziz'in sünnetlerine, I. Abdülmecid'in tahta oturuşuna, iki kızının doğumları ve bir kızının da evliliğine manzumeler yazmıştır.¹⁷ Leylâ Hanım'ın şiirlerinde yad ettiği şairler şunlardır: Şeyh Gâlip¹⁸, Hasbî¹⁹, Keçecizâde İzzet Mollâ²⁰, Râ'if²¹, Fıtnat, Hasbî, (Sâ'ib, Tûsî, Şevket)²², Şem'î²³, Nûri²⁴, Vâsîf²⁵, Nesibâ Hanım²⁶, Vâhid²⁷, Hâfiz²⁸. Sıddîk, Sıdkî, Nebîl, Âsaf, Nihâd, Nesibâ, Nedîm, Nûri ve İzzet Mollâ'nın birer, Bâkî'nin dört gazelini tahmis etmiştir. Mevlânâ, İzzet Mollâ ve Nebîl'in bir beytine tesdîs, İzzet Mollâ'nın bir beytine de tesbî', Mahmud Nedim'e bir tesmîn yapmıştır. Divan şairlerinden kendi şiirlerine tahmis²⁹ ve nazîre³⁰ yazmalarını istemiştir.

Leylâ Hanım'ın divanı basılmış olmakla birlikte onun divanında her kafiyeden en az bir gazel bulunması şair olarak iddiasını ortaya koymaktadır. Leylâ Hanım, kendini rind³¹ olarak tanımlayan, kimi zaman erkekçe bir üslupla şiirlerini kaleme alan bir şairdir. Şairin şiirlerindeki Ehl-i beyt ve Mevlânâ sevgisi onun Mevlevîliği gönülden benimsediğini gösterir. Leylâ hanım, döneminin Mevlevî şeyhi olan usta şair Şeyh Galip'ten de etkilenmiştir. Leylâ Hanım'ın şiirlerinde daha çok beşerî aşkın konu edildiği

¹⁷ Arslan, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁸ Bkz. Gazel (G.) 3/6.

¹⁹ Bkz. G.6/6.

²⁰ Bkz. G.20/6.

²¹ Bkz. G.66/5.

²² Bkz. TRKB.4/9.

²³ Bkz. G.42/5.

²⁴ Bkz. G.24/5, 44/7, 81/7.

²⁵ Bkz. G.47/7, 100/8,9.

²⁶ Bkz. G.112/7, 113/6.

²⁷ Bkz. G.90/5.

²⁸ Bkz. Lugaz (L.) 1/11.

²⁹ Bkz. G.10/6,7.

³⁰ Bkz. G.28/8.

³¹ Rind: Dinin şekli ile sınırlı kalmayıp özüne inebilen kâmil insandır. (Uludağ, s. 292-293)

görölmektedir. Hatta gazel ve şarkılarında dile getirdiği aşk, içki, eğlence meclisleri onun yanlış anlaşılmasına sebebiyet vermiştir. Hakkında yapılan dedikodulardan olacak ki şair, “ne derlerse desinler” redifli bir gazel yazmıştır. Bir şair olarak değerlendirildiğinde XIX. yüzyıl Türk şiirine yeni bir söyleyiş getirmediği ileri sürülebilir.³²

II. LEYLA HANIM DİVANI’NDA SEVGİLİYE YAPILAN UMÛMÎ HİTAPLAR

“Âlem, ibret alınacak bir yurt, İlâhî Nakkaş olan Allah’ın bir nakşıdır.”³³ İnsan ise bu nakşın en muazzez motifidir. İlahi aşkın tecelli ettiği sevgili ise, batında Hudâ’nın varlığını ve nurunu temsil eder. Divan şiirinde insan güzelliği metafizik boyutuyla nur olarak telakki edilmiştir. Bu nur (ışık), her şey, her yer ve her zaman içinde değişiklik arzedebilir, farklı suretlerde tecelli edebilir.³⁴ Yaratan, yaratılış aynasında tecelli eder ve kendi güzelliğini yarattıklarının gözünden seyrederek. Yenişehirli Avni’nin,

*Kendi hüsnün hûblar şeklinde peydâ eyledin
Çeşm-i âşıktan dönüp sonra temâşâ eyledin*

...

*Çünkü sen âyine-i kevne tecellâ eyledin
Öz cemâlin çeşm-i âşıktan temâşâ eyledin*

sözleri bu anlayışın şair diliyle terennüm edilmiştir.

“İbnülemin Mahmud Kemal’in söylediği “Şair olmak için âşık olmak icâb ettiğini anladım” sözünü hem ilâhî ve hem de beşerî aşkı da kapsayan bir şekilde anlamamız mümkündür. İbn Arabî’nin aşk aşkıdır, hakikati aynıdır sadece objesi değişir sözleri Câmî’nin şu şiirinde tekrarlanır:

*Dünyevî de olsa aşktan yüz çevirme
Çünkü Hakk’a yükselmene hizmet edebilir
Elif bâyı iyice öğrenmeden
Kur’an’ın sahifelerini nasıl anlayabilirsin?
Eğer adımların aşk yollarının yabancıysa*

³² *Büyük Türk Klasikleri, a.g.e., s. 141.*

³³ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s. 17.

³⁴ Pala, a.g.e, s. 362.

*Git aşkı öğren de gel
Gene de uyanık ol! Sûret geciktirmesin seni
Bütün hızınla köprüyü geçmeye çalış”³⁵*

Divan şiirindeki bu anlayış Leylâ Hanım’ın kimi şiirlerinde de kendini göstermiştir. O, sevgilisini Hudâ’nın eseri olarak telakki etmiş ve sevgisinin ilahi boyutuna değinmiştir.

*Çeşm-i bînâ idemez nûr-ı cemâlin inkâr
Nûr-ı vechinde de âsâr-ı Hudâ peydâdır (TRCB.1/44)*

(Gören göz, senin cemalinin nurunu inkar edemez. Zira senin yüzünün nurunda Hudâ’nın eseri aşıkardır.)

*Zâhid nola münkir ise envâr-ı cemâle
Âsâr-ı Hudâ’yı aceb anlar mı o gafil (TRKB.6/28)*

(Zahid, senin yüzünün nurunu inkar ederek Hudâ’nın eserlerine gafil olmuştur.)

Leyla Hanım, divanında çeşitli şekillerde sevgilisine hitap etmiş ve içinde bulunduğu halet-i ruhiyeye göre bu hitaplar değişiklik arz etmiştir. Onun olumlu olarak telakki ettiğimiz hitaplarının yanında sevgiliye siteminden ötürü kullandığı olumsuz hitapları da vardır. Ancak her türlü siteme rağmen olumsuz hitaplarında dahi sevgiliye muhabbeti bakidir.

a. “Padişah” Muhtevalı Hitaplar

Çoğu zaman gazellerde padişaktan kasıt sevgilidir. Sevgili denen padişahın kulları, ordusu, tacı, tahtı vb. vardır. Sevgili olan padişaktan istenen ise adalettir. Âşık, sevgiliden sadece aşk yolundaki mücadelesinde adalet arzu eder.³⁶ Leylâ Hanım, divânında sevgilisi için “padişah” unsurunun yer aldığı şeh, şahen-şeh, şâh-ı devrân, şâh-ı cihangir, şâh-ı cihân, şâh-ı hüsn, şâh-ı melahât, şâh-ı hubân, şâh-ı kişver-i hüsn, padişah, padişah-ı mülk-i nâz, sultân vb. ifadeleri kullanmıştır. Bunlardan başka şairin sultanım redifli bir gazeli mevcuttur.³⁷

³⁵ Mahmud Erol Kılıç, *Sûfi ve Şiir Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011, s.99.

³⁶ Pala, a.g.e, s. 368.

³⁷ G. 77.

Şair, padişah olan sevgilinin bulunduğu mahalde bekleyip ihsan ümidinde olduğunu

Aceb mi beklesem yatsam o şâhın reh-güzârında

Fakîr ümmîd-i ihsân eyler elbet pâdişâlardan (G.90/3)

sözleriyle ifade ederken sevgilisini padişah, kendini ise fakir olarak nitelendirmiştir.

Bu nitelendirmede padişah ve köle kelimeleri arasında tezat sanatı yapılmıştır. Şairin divanında iki kere zikrettiği³⁸ aynı minvaldeki

Der-i küyûnda feryâd eylesem de eyleme ta 'yîb

Gedâlar hâlini arz eyler elbet şâh-ı devrâna (G. 108/3)

beytinde kölelerin her zaman padişaha halini söylediğini hatırlatarak padişah olan sevgilinin sokağının kapısında olunmasının ayıplanmaması gerektiğini hatırlatmıştır.

Sevgili güzellik ülkesinin padişahıdır. Padişah olana mutlaka büyük ve değerli hediyeler sunulur. Köle olan aşğın ise tek sermayesi gönlüdür. Aşık, padişah olan sevgiliye armağan olarak aşk incisi diye tabir ettiği gönlünü sunar:

Gevher-i aşk aldım ammâ tuhfe ihdâ eyleyüp

Gönlümi ol şâh-ı hüsne yâdigâr itdim bu şeb (G. 11/5)

Bir başka beytinde ise şair, sevgiliyi güneşe, aşkını güneşin alevine, gönlünü ise aynaya teşbih etmiş,

Pinhân iderim aşkını ol şâh-ı cihânın

Gûyâ güneşin şu 'lesi âyînede mahfuz (G. 53/4)

diyerek cihanın padişahı olan sevgilinin aşkını gizlediğini söyleyerek bu hali güneşin alevinin aynada gizli oluşuyla ilişkilendirmiştir. Güneşin alevinin görünmemesi ancak yansıması ve ısısının hissedilmesinden ötürü aşğın gizlediği aşk onun gönül aynasını ısıtmıştır.

b. Sitem, Yakınma, Şikayet Muhtevalı Hitaplar

Leylâ Hanım çoğu zaman sevgilisine güzel sıfatlarla hitap eder, ancak bazen ayrılık acısıyla şair ruhunun coştığı da görülmektedir. Bu yüzden az

³⁸ G. 109/13.

da olsa, onun sevgilisi için kullandığı sitem, yakınma ve şikayet muhtevalı hitapları da vardır. Kullanılan bu hitapları cefâkar, cefâkâr afet, cefâ-pîşe, cefâ-cû, bî-mürüvvet, bî-vefâ, zâlim, zâlim-i gaddâr, sitem-mutâd, kâfir, hercâyî vb. şeklinde sıralayabiliriz. Şairin ayrıca cefakâr redifli³⁹ ve “zâlim beni söyletme derûnumda neler var” mısralı⁴⁰ iki şarkısı vardır.

Sevgiliye siteminden ötürü onu kafir ve cefâkâr olarak nitelendiren şair, ‘zulmünün neticesinde can vermediğim takdirde kafir sevgili bana inanmaz, ey Allah’ım canımı al da cefâkâr sevgiliyi inandır’ diyerek şöyle serzenişte bulunmuştur:

*Cân virmeyicek zulmine ol **kâfir** inanmaz*

*Al cânımı yâ Rab o **cefû-kârı** inandır (TRKB.6/33)*

Şair,

*Sen de rahm itmezsin ey **zâlim** dil-i pür-sûzıma*

Sîh-i fûrkatle idersin bağırimi her dem kebâb (G.132)

sözleriyle ‘Ey zalim, ateşle dolu gönlüme merhamet etmezsin, ayrılık şişiyle bağırimi her an kebab edersin’ demiştir. Bir bakıma aşığın gönlü mangal gibidir ve ayrılık şişi saplandığı vakit bağıri kebab eder.

Tasavvufî anlayışta derin bir hakikati olan ney’in hikayesi aslında bir süreci temsil eder. Ney, bir zamanlar kendi aslî vatanı olan kamışlıktan koparılıp pişip olgunlaşması ve içinin boşalması için gübre yığınının içine sokulur. Ney, o karanlık ve pis yerde bir süre kalır, çile çeker; ancak bulunduğu duruma sabır ve tahammül gösterir. Sonunda içi boşalıp rengi sapsarı olunca oradan çıkarılır ve üzerine delikler açılır. Üflenince de hasretinden kalpleri yakan bir sesle feryada başlar. Bu feryat, onun Neyistan yani aslî vatanından kopuşunun acısıdır. Ney, içi boşalmadan, çile çekmeden, fena halini yaşamadan hakikatin soluğunu haykıramaz.⁴¹ Mevlânâ’nın dediği gibi:

Dinle, bu ney neler hikâyet eder,

³⁹ Şarkı (Ş.) 11.

⁴⁰ Ş. 16.

⁴¹ Fatih Koca, “Ney’in Tarihî Gelişimi ve Dinî Mûsikimizdeki Yeri”, *Dinî Araştırmalar*, yıl: 2002, c. 4: 185-186.

Ayrılıklardan nasıl şikâyet eder.

Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryâdımdan

Erkek ve kadın müteessir olmakta ve inlemektedir.

Aşık da ney gibi aslî vatanı olarak gördüğü sevgilisinden ayrıdır. Sitemi alışkanlık haline getirmiş olan sevgilisine kavuşmayı arzu eden aşık, onun bütün eziyetlerine katlanır, ayrılık şişiyile bağı delinir. Fakat bütün bunlar olgunlaşmayı beraberinde getirir ve aşkın hakikatiyle gönül, aşk zikriyle feryat etmeye başlar.

Dem-â-dem âşıkâ zulm eyledikçe ol sitem-mu'tâd

Yine dil tekye-i aşk içre kıldı ney gibi feryâd (G. 23/1)

Aşığa her dem zulmetmek maşuğun karakteridir. Sevgilinin kaşları aşığın bağına saplanan iki hançer gibidir. Şair bu hususa atıfla, 'insafsız sevgili kaşlarının hayali ile sînem parça parça olsa bile yine de yardım etmezsin' derken *bî-mürüvvet* hitabına şu şekilde yer vermiştir:

Hayâl-i ebruvânınla bu sînem çâk çâk olsa

Yine ey bî-mürüvvet eylemezsin zerrece imdâd (G. 23/4)

Aşığın sevgilinin zulmünden dert yanması sözden ibarettir. Aslında o, sevgilisi için vefasız dese de zulmünü lütuf olarak gördüğünü dile getirmiş,

Elinden geldiği cevri ile mükrem kılsun uşşâkı

O yâr-ı bî-vefânın cevri hep zîb-i vakârımdır (G. 31/6) .

ifadeleriyle 'vefasız sevgilinin zulmü izzet (büyüklük) elbisemdir' diyerek övünmüştür.

Şairler genelde tarihî ve efsanevî kişiliklerle kendilerini kıyaslar hatta üstün görürler. Sevgilisine zalim diye hitap ederken 'dağları delen Ferhad mahşere kadar bıraksın bu boş davayı zira benim ahımın baltası bu dünyayı yıktı, aşk şarabının etkisiyle dehşete düşüren sarhoşluk halinde olanlar ben Leylâ'yı hatırlasınlar' diyerek aşkının büyüklüğünü söyleyen şairin,

Senin aşkınla yıkdı tîşe-i âhım bu dünyâyı

Bıraksun tâ-be-mahşer Kûh-ken bîhûde da'vâyı

Gelince hâtıra yâd eylesünler anda Leylâ'yı

Mey-i aşkınla zâlim mest-i medhûş itdiğın demler (Ş. 6/4)

sözlerinde görüldüğü gibi Ferhad ahlarıyla dağları delerken o, dünyayı yıkmıştır.

Leylâ Hanım sevgilisi için şûh ifadesini de kullanmıştır. Şûh, sözlükte oynak ve neşeli manalarına gelmekle birlikte hayasız kadın manasına da gelmektedir.⁴² Bu yüzden şûh hitabını olumsuz hitaplar başlığı altında değerlendirdik. Şair şûh hitabını şu tarzlarda kullanmıştır: Şûh, şûh nigâr, şûh-ı cihân, şûh-ı verd-i nazım, şûh-ı kamer çîhr, şûh-ı cefâ-pîşe, şûh-ı cefâ-cû, şûh-ı perizâd... Ayrıca şûh redifli bir gazeli de mevcuttur.⁴³

Şair, Nedim'in gazeline yaptığı tahmiste sevgiliye hitaben *şûh nigâr* tabirini kullanmıştır ki ilgili beyit şöyledir:

Bil râz-ı derûnum benim ey şûh nigârım

Feyzinle açılısam yine gâhice hezârım

Ben nâr-ı mahabbetle yakarken dil-i zârım

Eyvâh o üç çifte kayık aldı karârım

Şarkı okuyup geçdi bir âfet var içinde (THM. 12/3)

c. "Sevgili" Muhtevalı Hitaplar

Sevgili, şiirin özündeki en önemli insan modelidir ve hatta bütün edebî eserler bir sevgilinin yüzü suyu hürmetine vücut bulmuştur da denilebilir.⁴⁴ Leylâ Hanım'ın sevgili unsuruna mahbûb, hubân, büte, sevdiğim, canân, dilber, dilber-i râna, dilber-i âl-i cenab, dildâr, yâr, yârân, yâr-i cân vb. şekillerde yer vermiştir. Şairin yâr redifli bir gazeli⁴⁵ mevcut olmakla birlikte hubân ifadesini kullandığı beyti, bir başka beyitte bir kez daha tekrar etmiştir.⁴⁶

Şairin aşağıdaki beytinde zahid-rind çatışmasını görmekteyiz. Zahid, kendini Hakk'a veren kişidir. Fakat tasavvufta zahitten kasıt, olgunluğa erememiş, şekilci bir kişiliktir.⁴⁷ Şairler her zaman zahidin karşısında aştığı

⁴² Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 2011, s.1211.

⁴³ G. 21.

⁴⁴ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Sütun Yayınları, İstanbul 2011, s. 520.

⁴⁵ G. 32.

⁴⁶ K. 4/15; G. 108/6.

⁴⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 381.

görür, aşık hakikate ulaşma çabasındadır. Zahid ise aşktan bîhaber olduğundan onun tek istediği cennettir.⁴⁸ Şair, sevgilisi için *mahbûb* hitabını kullandığı beytinde, zahide hitaben ‘benim meyhanede mey içip sevgiliye meyl ettiğimi görüp suçlama zira bu gençlik halidir’ demiştir:

Benim mey-hânede mey nûş idüp mahbûba meyyâlim

Görüp ta’n eyleme zâhid ki ahvâl-i şebâbetdir (G. 28/4)

Aşk imtihanında maşuğa kavuşmanın en basit yolu can vermektir. Aşık, bunu bilir ve maşuğu uğrunda can vermekten asla çekinmez. Bu hususa değinen şair,

Cânı cânânına eyler kurbân

Her kim eyler ise rağbet-i aşk (G. 60/6)

sözleriyle ‘kim aşka rağbet ederse canını sevgilisine kurban etmelidir’ nasihatında bulunmuştur.

Yine *cânan* hitabına yer veren şair, pervanenin aşkı için şem‘e yanmasından daha fazla sevgilisine yandığını ifade ederken aşkını gören pervanenin bile kendisine hayran olduğunu ancak bu ateşin sevgilisine tesir etmediğini şöyle terennüm etmiştir ki ilgili beyti divanında iki kez⁴⁹ zikretmiştir:

Nedendir itmez oldı âteşim te’sîr cânâna

Yanup yakıldığım gördükçe hayrân oldı pervâne (G. 108/1)

Gönül, gamların konakladığı bir ev, gam ve kederle beslenen bir kuştur. Sevgilinin saçları tuzak, benleri ise bu tuzaktaki tane olunca gönül kuşu bu tuzağa düşer. Avlanan bu kuş, kimi zaman kebab edilir.⁵⁰ Bu minvalde şair,

Eşkime rahm eyleyüp teşrif iderse hâneme

Eylerim murg-ı dili dildâra elbetde simât (G. 51/3)

diyerek dildarın (sevgili) gönle teşrif etmesi halinde gönül kuşunu ona sofraya yapacağı sözünü vermiştir.

⁴⁸ Pala, a.g.e., s. 488.

⁴⁹ G. 109/11.

⁵⁰ Pala, a.g.e., s. 168-169.

Kimi zaman gönül ölür, dirilişi ise ancak sevgilinin rakipten uzaklaşmasıyla mümkündür. Mürde ve ihya kelimeleriyle tezat sanatı yapan şairin, hayırsız rakibin sevgiliye yakın olmasından dolayı gönlü ölüdür. Ancak sevgilisinin (yâr) birgün onu dirilteceğinden de ümitlidir.

Şimdi gönlüm mürde olduysa rakib-i şûmdan

Bir gün avn-i yâr ile ihyâ olur âlem bu yâ (G. 3/5)

Edebiyatımızda aşk, aşık, maşuk ve rakib (ağyar vb.) değişmez dörtlüdür. Şair, rakibin sevgilisinin (dildâr) peşinden gitmesini yelkovana teşbih yapmıştır ve o saat rahat olamadığını tenasüp sanatıyla şu şekilde ifade etmiştir:

Yelkovan gibi gezer dildârın ardınca rakib

Toğrısı işte bu sâ'at kalmadı emniyyetim (G. 86/6)

Yârdan evvel nola ağyâr gelse meclise

Güller açılmazdan evvel hâr kendin gösterür (G. 30/5)

(Sevgiliden önce meclise ağyar gelse şaşılmaz zira güller açılmadan önce diken kendini gösterir)

Şair, yare gül, ağyara (rakib) da har diyerek teşbih sanatı yapmıştır.

d. “Çiçek” Muhtevalı Hitaplar

Leylâ Hanım, sevgilisine çiçek muhtevalı hitaplar kullanmıştır. Bu türden kullandığı hitapları şöyle sıralamamız mümkündür: Serv-i revân, lalezâr, gül, gül-i handân, gül-i ter, verd-i handân, verd-i ter, gonca, gonca ter, gonca-i râna, gonca-i gülzâr-ı letâfet, nevreste nihâl...

Güzelliğin bahçeye teşbihi, aşığın gözyaşlarının nebatata canlılık ve tazelik veren buluta ve suya teşbihi dolayısıyladır.⁵¹ Sevgilinin güzellik bağına ferahlık bahşeden aşığın gözyaşlarıdır. Aşık Veysel'in “Güzelliğin on para etmez / Şu bendeki aşk olmasa” deyişi gibi şair de sevgilisini servi ağacına benzetmiş; bahçeye tazelik veren serviye ihtimamla bakanın gönlü olduğunu, onun olmaması halinde muhabbet bahçesindeki servinin bakımsız kalacağını ima etmiştir.

Beni ser-mest ü hayrân eyleyen ol yâr-i cânımdır

⁵¹ Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001, 2. Baskı, s. 141.

*Tarâvet bahş iden bağa benim serv-i revanımdır
Mahabbet gülşeninde murg-ı gönlüm bâğ-bânımdır
“Ruhun aksiyle sahn-ı dîde bâğ u gülsitânımdır
Hayâl-i nahl-i kaddin hayliden hâtır-nişânımdır”* (THM. 4/1)

(Beni sarhoş ve hayran eden canım yârımdır; bağa tazelik bahşeden benim can bağışlayıcı servimdir; muhabbet gül bahçesinde gönül kuşum, bahçıvanımdır.)

Lalezar, bazen savaş meydanı bazen de aşığın gözyaşlarını döktüğü yerdir.⁵² Kimi zaman ise laleler aşığın göğsüne saplanan birer kılıcı andırır. Şair, onun gözyaşlarıyla beslenen lalezar (lale bahçesi) gibi olan sevgilisini sevdiğinden beri onun köpek diye nitelendirdiği rakibe lütfunu artırdığını dile getirerek

*Sen rakîb-i sege eltâfını müzdâd itdin
Benim ey lâle-izârım seni sevdim seveli* (G. 117/4)
sözleriyle serzenişte bulunmuştur.

Aşığın gam, keder, dert vb. duyguları yaşamaması düşünülemez. Yine şair, sevgiliye bir yandan sitem ederek bir yandan da ona gülüm diyerek onun siyah yüzlü rakibe mahrem olduğuna, onu sevdiğinden beri gam dikenine mübtela olduğuna

*Sen gülüm mahrem-i ağıâr-ı siyeh-rû oldun
Mübtelâ-yı gam-ı hârım seni sevdim seveli* (G. 117/6)

ifadeleriyle yer verirken bazen de rakibi diken olarak nitelendirmiştir. Öyle ki, ‘Güzel sevgili (güzel gül), diken olan rakibi yıktığını işitince saba rüzgarının ferahlığı geldi öyle ki o rüzgar kanımı kuruttu’ diyen şairin ilgili beyti aşağıdadır:

*İşitdim hedem-i hâr oldığın ol gonca-i ra’nâ
Sabâ geldi bu sözle tende hep kanım kurutdurdu* (G. 114/6)
Şair, sevgiliye taze gül (gül-i ter) benzetmesi yaptığı,
*Seni andıkça ey gül-i ter bu cism-i nâ-tüvân ditrer
Cemâlin eyleyüp ezber dehân âşık zebân âşık* (G. 62/2)

⁵² Pala, a.g.e., s. 284.

beytinde onu sadece anmakla bile çaresiz vücudunun titrediğini, sadece kendisinin değil güzelliğini ezberleyen ve zikreden ağzının ve dilinin de sevgiliye aşık olduğunu söylemiştir.

e. “Ay” ve “Güneş” Muhtevalı Hitaplar

Leylâ Hanım’ın “ay” ve “güneş” muhtevalı hitapları meh/mâh, mahlîka, mâh-ı tâbân, mehpâre, mehveş, mehtap, meh-i rahşân, mihr-i rahşân vb. şekildedir.

Güzellik, bir ışık ve aydınlık olarak tasavvur edilmektedir. Ay için bilinen ve kabul edilen aydınlık ve güzellik hallerinin haricinde özellikle bazı günlerin onun görünüşüyle gelmiş olduğunun anlaşılıp yaşanmaya başlanması gibi hususlar teşbihe sebep teşkil eder.⁵³ Şair, Ramazan hilali gibi ay yüzlü sevgilisini gözleyen çaresiz sevgili, onun her gece rakibin evinde zevk ettiğini dile getirirken sevgilinin yüzü aya ve Ramazan hilaline teşbih yapılmıştır:

*Rakîbin hânesinde her gice zevk eyler ol mâhım
Görinmez âşık-ı bî-çâreye bir kez hilâl-âsâ (G.2/2)*

Şairin,

*Rûze-i hecrini tutturmağa ol mâh-veşim
Şem‘a-i âh ile imsâka uyandırdı beni (G. 116/3)*

beytinde ay gibi olan sevgilinin tutturduğu ayrılık orucunun imsakı ah meşalesidir. Aşık ancak ahlara tahammülünün sonunda vuslat iftarına kavuşabilir.

Sevgili, aydır; aşıkları ise yıldızdır. Aşıkların sevgilinin etrafında pervane olduğuna atıfla şair, şu şekilde terennüm etmiştir:

*Kevâkib sayma kâbil mi semâda ey meh-i rahşân
Senin uşşâkının olmaz hisâbı görmeden bildim (G. 81/5)*

(Ey parlak ay! Gökyüzündeki yıldızları saymak mümkün olmadığı gibi senin aşıklarını da saymak mümkün değildir)

Güzellik özellikle güneşe teşbih edilir. Bunun sebebi güneşin her tarafı tutması, her yere yayılması ve hiçbir parıltının ona mukabil

⁵³ Tolasa, a.g.e., s. 142.

olamamasının yanında, ona nurundan ötürü doğrudan doğruya bakılamaması veya bunun çok zor olması hali de vardır.⁵⁴ Aşağıdaki beytinde şair, Nuri'nin gazelini tahmis yaparken sevgilisi için,

*Nola mest eylesen bir iki meyle çeşm-i fettânı
Çekerdim ben de Leylâ sineme ol **mîhr-i rahşânı**
Rakîbin gûş idince gelmesün mi ağzına cânı
“Lebin şevkiyle teng eylerdim ağyâra bu meydânı
Semend-i himmet-i Nûrî'yi lâkin pekçe yormuşlar” (THM. 13/5)*

dediği beytinde *mîhr-i rahşan* (parlayan güneş) hitabını kullanmıştır.

‘Sevdiğim, senin bana verdiğin derd ve gam benim sevgilimdir. Senin ayağının tozu, toz değil benim gözüme sürmedir’ diyen şair, sevgilisi için sevdiğim hitabını kullanmıştır. Ancak burada sürmenin iki mahiyetine değinmek yerinde olacaktır. İlki sürme, gözdeki fazla yaşı emer. İkinci olarak da güneşten gelen zararlı ışınların göze sirayetini engeller. Bu bağlamda şair, sevgilisinin ayağının tozunu gözüne sürme yaparak gözyaşlarını dindirmesini arzu etmiş ya da sevgilisini **güneş** olarak gören şair, onun parlaklığından ötürü gözlerini sürmeyle korumayı dilemiş olabilir. Mana itibarıyla örtüştüğünden beyti bu başlık altında değerlendirdik.

*Sevdiğim derd ü gamından gayri yâr olmaz bana
Hâk-i pâyn kuhl-i aynımdır gubâr olmaz bana (G. 6/1)*

f. Diğer Hitaplar

Leylâ Hanım'ın sevgilisi için kullandığı diğer hitaplar şöyledir: Peri, perîzâd, tabîb, tabîb-i cân u dil, gözümün nuru, nahl-i nazım, rûh-ı revân, efendim, müslimân, sâki, cüvân, âl-i cenâb, şem‘-i fûrûzân, rânâ, âfet, sânem(a), râz-ı derûn...

Şair, sevgilinin zülfleri ve gece arasında bağ kurarak tenasüp sanatı yapmıştır. ‘Ey *peri*, zülfünü düşünmek aklımı kaybetmeme sebep, senin baygın gözlerin gibi hasta iken karanlık gecede gibiyim’ diyerek sevgilisine şöyle hitap etmiştir:

*Fikr-i zülfün aklımı yağmaya viridi ey **peri***

⁵⁴ Tolasa, *a.g.e.*, s. 142.

Leyle-i zulmetdeyim çeşmin gibi bîmâr iken (G. 92/3)

Bir başka beytinde de *tabîb-i cân u dil* dediği sevgilinin gözlerinin yaralayıcı etkisini hatırlatarak bu sebeple acı çekmesini iftihar vesilesi yapmıştır. Şöyle ki:

Çeşm-i mahmurun beni bir rütbe mecrûh itdi kim

Ey tabîb-i cân u dil zahma yine sensin devâ (G. 7/3)

(Ey can ve gönlün hekimi! Yarama ilaç olan sensin. Baygın gözlerin bana bir rütbe daha yaralı sıfatı verdi)

Şair, sevgilisini serviye benzeterek hem uzun, narin oluşunu hem de kibrini vurgulamış. Serviye aşık olan ve bu yüzden her daim yamacından akan akarsuyu da aşkına sembol yapmıştır.

Salın ey nahl-i nâzım gel nolur bir kerre serv-âsâ

Sarâyındır bu gönlüm anda eşkim cûy-bârımdır (G. 31/5)

(Güzellik dilberim, servi ağacı misali salın. Gönlüm sarayım, aşkım ise akarsudur.)

Diğer hitaplar başlığı altında değerlendirdiğimiz *efendim* hitabını kullanan şair,

Dil seni ister efendim mâ'il-i gülşen değil

Nüh-felek ey mâh-rû sensiz bana rûşen değil

Tâkatim yok cism-i zârım kal'a-i âhen değil

Gayri seyf-i ebruvânınla harâb itdin yeter (Ş. 19/4)

dörtlüğüyle 'gönül gül bahçesi değil, seni ister efendim. Dokuz felek ey ay yüzlü, sen olmazsan bana parlak değil. İnleyen vücudum demir değil zira gücüm kalmadı. Kaşlarının kılıcıyla harap ettin yeter' diyerek halini arz etmiştir.

Kullandığı hitaplardan birisi de "Müslüman" hitabıdır. Müslüman kelimesi küfr-iman tezadı içinde değerlendirilmekle beraber merhamet, doğruluk ve muavenet gibi haller Müslümanla bağdaştırılmaktadır.⁵⁵ Ancak şair, sevgilisine ey *Müslimân* diye hitap ederken aslında kafirlerin bile halini görüp ona acıdığını söyleyerek nükte yapmıştır.

⁵⁵ Tolasa, a.g.e., s. 58.

Bir rütbe cânâ hâlimi itdîn yamân amân

Kâfirler ağladı görüp ey müslimân amân (G. 89/1)

Divan şiirinde bezm aleminin en önemli unsurlarından olan sâkî, meclise neşe ve canlılık verir. Bezimde dolaşarak içki dağıtan odur. Şairin gözünde sevgili sâkîdir. Sâkî, güzelliğiyle dikkat çeker. Hatta aşık, içkiden değil sâkînin güzelliğinden sarhoş olur. Şair, sâkîden içki dışında vuslat veya dudağının içkisini sunmasını ister.⁵⁶ Aşığın bu halini aşağıdaki beyitte şöyle görmekteyiz:

Şarâb-ı la'lini sun câ-be-câ uşşâka ey sâkî

Gönüller neş'e-yâb olsun da ağyâra elem tursun (G. 94/3)

Sevgilisine cüvan diye hitap eden şair, onun kaşlarını aşığın kalbini parçalayan iki keskin hançere benzetmiştir:

Dün geldim o cüvân ile meclisde bir yere

Benzetmiş ebruvânını keskin hançere (G. 101/1)

Şem', pervanelerin etrafında döndüğü ve sonunda kendilerini içine attıkları birer ateştir. Aşıklar da tıpkı pervaneler gibi güzellik ateşinde yanmaktadırlar.⁵⁷ Şair, bu hususa atıfla her mısradaki sevgiliye farklı hitap ederek,

Bir lahza bugün ol gül-i handânımı gördüm

Yandım yine ben şem'-i fûrûzânımı gördüm

Leylâ'yı fedâ itse de sağ olsun o mâhım

Yetmez mi bu devlet bana sultânımı gördüm (R. 23)

(Bir an gülen gülümü (gül-i handânım) gördüm, yine parlak ateşimi (şem'-i fûrûzânım) gördüm ve ona yandım, o ay yüzlü (mâh) canımı alsa da sağ olsun, ben sultanımı gördüm ya bu bana yeter) sözleriyle terennüm etmiştir.

Divan edebiyatında istiare yoluyla sevgiliye sanem, büt (put) vb. denilir. Sevgilinin o tasvirler kadar hatta daha da güzel olduğu anlatılır. Aşık, sevgilisinin güzelliği karşısında kendini yoldan çıkmış hisseder zira o

⁵⁶ Pala, a.g.e., s. 387.

⁵⁷ Tolasa, a.g.e., s. 143.

güzellik aşğın aklını başından almış ve onu ne yaptığını bilemez hale getirmiştir.⁵⁸

Ol sanem mir'âta kılsaydı nazar

Meyl iderdi kendi hüsn ü ânına (G. 98/3)

diye terennüm ettiği beytinde şair, o put gibi sevgili o kadar güzel ki onun aynaya bakması halinde kendi güzelliğine meyl edeceğini böylece dile getirmiştir.

SONUÇ

Çalışmamızın ilk bölümünde Leylâ Hanım'ın hayatıyla ilgili bazı tespitlere yer vermeye çalıştık. Divan edebiyatına yeni bir söyleyiş getirmese de, her nazım şekliyle şiirler kaleme alması onun şairliğini görmek açısından yeterlidir. O, kendisi gibi bir şair olan dayısı Keçecizade İzzet Molla'yı üstadı kabul etmiştir. Mevlevî olan şairin ehl-i beyt sevgisi de dikkate değerdir.

İkinci bölümünde ise Leylâ Hanım'ın divanında sevgilisine yaptığı umûmî hitapları “padişah, sitem, yakınma, şikayet muhtevalı, sevgili, çiçek, ay-güneş muhtevalı ve diğer hitaplar olmak üzere çeşitli başlıklar halinde tahlil etmeye çalıştık.

Divan Edebiyatı'nın son dönemlerine tekabül eden Leylâ Hanım'ın müstakil bir divanının olması bizlere onun şiirlerindeki kimi kavramlara nasıl yer verdiği sorusuna muhatap kılmıştır. Leylâ Hanım, her divan şairinde görüldüğü üzere sadık bir aşiktir. Aşğın rakiple mücadelesi asla bitmez. Aşık için rakip, onu her an sevgilisinden uzaklaştıran bir engeldir. Aşğın başından dert, bela, gam vb. unsurlar eksik olmaz. Ancak o yine de maşuğuna karşı sadakatli ve onun uğrunda can vermenin aşk yolunda en kolay şey olduğunun bilincindedir. Leylâ Hanım, sevgilisine birçok şekilde hitap etmiştir ve bir kadın şair olarak bir erkek gibi şiirlerinde sevgiliye hitap ettiği görülmüştür. Bunun sebebi divan şiirinin geleneksel formudur. Zira kadın-erkek ayırt etmeksizin çoğu divan şairi şiirlerinde benzer üslup

⁵⁸ Pala, a.g.e., s. 78-79.

kullanmışlardır. Leylâ Hanım'ın divanında ağır basan aşk, beşerî aşktır. Ancak şair, divanında sevgilinin Hudâ'nın eseri olduğu üzerinde durmuş, sevgiliye mistik bir mana yüklemiştir. Avnî'nin,

Ey Avnî beyti bozma bahsi ağyâr eyleyip

Şiir o ki sadece canânını kaseder

deyişi gibi, “aşk, aşık, maşuk birdir” sözünden hareketle sevgiliye atfen yazılan her söz hakikî aşka bir köprüdür.

KAYNAKÇA

Ahmed Muhtar (Hacı Beg-zâde), *Şâir Hanımlarımız*, İstanbul 1311.

Arslan, Mehmet, *Leylâ Hanım Divanı*, Kitabevi, İstanbul 2003.

Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, II.

Büyük Türk Klasikleri, I-XIV, Ötüken-Söğüt, İstanbul 1988, VIII.

Fatîn Dâvud, *Tezkire-i Fatîn (Hâtimetü'l-Eş'âr)* (haz. Ömer Çiftçi), Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Kanar, Mehmet, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 2011.

Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Sütun Yayınları, İstanbul 2011.

Kılıç, Mahmud Erol, *Süfî ve Şiir Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011, s.99.

Mehmed Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, I-II, Ankara 2001, II.

Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî* (haz. Nuri Akbayar), I-II, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, II.

Mehmed Zihni, *Meşâhîrü'n-nisâ* (sad. Bedreddin Çetiner), İstanbul, ts., II.

Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.

Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, İstanbul 1316, VI.

Tolasa, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001, 2. Baskı.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2001.